

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

לעילוי נשמת מו"ח הרה"ג המקובל הרב אליהו עטייה זצ"ל

ספר יהושע

פרקים יט-כ

נחלת יהושע ומצוות הפרשת ערי מקלט

ראשי פרקים:

נחלת יהושע ♦ שתי חלוקות ♦ ללא משוא פנים ♦ ענוותנותו של יהושע ♦ 'תמנת סרח' או 'תמנת חרס' ♦ תיקון לחטא המרגלים ♦ נתגעשו ישראל מעשות גמילות חסד ליהושע ♦ העולם ניוון בזכות יהושע בן נון ♦ מצוות הפרשת ערי מקלט ♦ לשון ייחודית לכל ספרי הנביאים ♦ גדלתו ואצילות נפשו של יהושע

נחלת יהושע

בסיום פרק י"ט, לאחר תיאור חלוקת הארץ לנחלה לשבטים הנותרים - שמעון, זבולון, יששכר, אשר, נפתלי ודן - מוזכרת נתינת נחלה מיוחדת בשם תמנת סרח אשר בהר אפרים ליהושע בן נון. וכך נאמר:

"וַיָּכֻלוּ לְנַחַל אֶת הָאָרֶץ לְגְבוּלֶיהָ וַיִּתְּנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נַחֲלָה לַיהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון בְּתוֹכָם: עַל פִּי ה' נָתַנוּ לוֹ אֶת הָעִיר אֲשֶׁר שָׁאַל אֶת תַּמְנַת סָרַח בְּהַר אֶפְרַיִם וַיִּבְנֶה אֶת הָעִיר וַיֵּשֶׁב בָּהּ"¹.

לאחר אזכור נחלת יהושע בא סיכום פרשת הנחלה והחלוקה, וכך נאמר:

"אֵלֶּה הַנְּחָלֹת אֲשֶׁר נָחֻוּ אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וַיהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון וְרֵאשֵׁי הָאֲבוֹת לְמִטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגֹרֶל בְּשֵׁלָה לְפָנֵי ה' פָּתַח אֵהָל מוֹעֵד וַיִּכְלוּ מִחֶלֶק אֶת הָאָרֶץ"².

שתי חלוקות

פסוקים אלה חותמים את 'ספר החלוקה', כאשר סיומם הוא מעין הפתיחה - "וַיִּכְלוּ לְנַחַל אֶת הָאָרֶץ... וַיִּכְלוּ מִחֶלֶק אֶת הָאָרֶץ". המלבי"ם³ מבאר שמדובר בשתי חלוקות, וזו לשונו:

"ויכלו לנחלה - הוא החילוק הראשון שהיה על פי הגורל, שכבר בארנו (למעלה בפרק יד), שהיו שם שתי חלוקות:

א. על פי הגורל שהגביל תחום כל שבט, ועל זה אמר פה 'ויכלו לנחלה'.

ב. על פי החלוקה לגולגולת שזה עשה יהושע לפי ריבוי השבט או מיעוטו, ועל זה אמר בפסוק נא 'ויכלו מחלק את הארץ', ותכף אחר הגורלות קודם החילוק לפי מספר הגולגולת נתנו נחלה ליהושע".

בחלוקה הראשונה נתחלקה הארץ לאזורים על פי גורל, ובחלוקה השנייה נקבעו גבולות מדויקים לפי מספר הנפשות בכל שבט ושבט.

ללא משוא פנים

הרלב"ג⁴ מציין שהמילים "על פי ה'" מלמדות שנחלתו של יהושע ניתנה לו ללא משוא פנים, וכך כתב: "שלא היה משוא פנים בענין ירושת הארץ". ובמצודת דוד שם מבואר, ששאלו באורים ותומים.

יהושע ביקש לקבל את תמנת סרח. מצופה היה שמיד יתנו לו כל שיבקש. הלוא יהושע הנחיל את הארץ לכל שבטי ישראל והנהיג את העם בכל שנות הכיבוש, לכאורה מגיע לו בדין לקבל חלק משלו. והנה הכתוב מציין שלא קיבל חלקו עד ששאלו באורים ותומים, וניתנה נחלתו 'על פי ה'". וביאר המלבי"ם:

"קודם שנחלקה החלוקה השנית לדעת כמה יגיע לגולגולת לא היה אפשר להקדים לתת ליהושע וכלב בלא חלוקה, ולכן הוצרך להיות על פי ה', ואם כן היה עולה על הדעת שזה יהיה על פי גורל, ומפרש כי נתנו לו את העיר אשר שאל, וזה לא יצויר בגורל, רק על פי נביא".

ענוותנותו של יהושע

לפני חלוקת הארץ בגורל נגשו בני שבט יהודה ליהושע כשבראשם כלב ראש שבטם, כדי לבקש ולתבוע שינתן להם הר חברון לנחלה בלי גורל, כהבטחת ה' שיזכה כלב לרשת את הארץ, "ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וַיִּמְלֵא אֶחָדִי וַהֲבִיאֲתִיו אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בָּא שָׁמָּה וַזָּרְעוּ יוֹרְשָׁנָה"⁵, וכעת, בתום החלוקה לנחלות, ניתנת נחלה ליהושע.

באותה מידה שכלב קיבל את חברון כנחלה משלו, יכול היה יהושע לדאוג לנחלת עצמו, כי כשם שכלב היה זכאי לנחלה

¹ יהושע יט, מט-ג.

² יהושע יט, נא.

³ מלבי"ם יהושע יט, מט.

⁴ רלב"ג יהושע יט, ג.

⁵ במדבר יד, כד.

יש מכונים לחקלאות שבהם לומדים בוטניקה, ויושבים בהם אגרונומים שכל המומחיות שלהם היא להיטיב את היבול בטכניקות שונות. בוודאי אין כוונת חז"ל לומר, שיהושע בחר להתפתח בתחום הבוטניקה לעת זקנתו.

תיקון לחטא המרגלים

לעניות דעתי, בחירת תמנת סרח לנחלה על ידי יהושע, יש בה משום תיקון לחטא המרגלים. המרגלים אמרו: "בָּאנוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁלַחְתֶּנוּ וְגַם זָבַת חֶלֶב וְדָבַשׁ הוּא וְזֶה פְּרִיָּהּ"⁹.

המרגלים הביאו עמם מפירות הארץ, כדי שכולם ישתוממו על גודלם המופלג, ויחששו כי מדובר בארץ בלתי רגילה השונה משאר ארצות העולם, וכשם שהיא מגדלת פירות בשיעור מופלג, כך היא מגדלת אנשים המפילים אימה בקומתם הענקית¹⁰.

במקום לדבר על טוב הארץ ויבולה המבורך, המרגלים השתמשו בפירות המבורכים של ארץ ישראל כדי להוציא דיבת הארץ רעה.

יהושע בחר בתמנת חרס כמקום נחלתו, ובכך מחזיר אותנו לפרשת המרגלים, ומלמד את העם בתחילת היישוב כי בארץ ישראל שורה ברכת ה' תמיד, וכדי להוציא מן הכח אל הפועל את טוב פירותיה, דרושה עבודה רוחנית של יושביה. כשיושבי הארץ טובים גם הפירות טובים. בחטא המרגלים גרמו עיניהם הרעות של מוציאי דיבת הארץ רעה להפוך את הטוב לרע, ובארץ ישראל תפקידנו הוא להביט בעין טובה ולראות כיצד הארץ מסבירה לנו פנים, ומתוך כך נרגיש בחוש כמה יבול ארצנו מבורך.

שאלת טיב הפירות אינה נוגעת רק לתחום המזון, אלא לסדרי ההנהגה החדשים בארץ ישראל. כשם שטיב הפירות תלוי ביושבי המקום כך טיב הנחלה תלוי בעבודה הרוחנית של מיישביה.

נתגעשו ישראל מעשות גמילות חסד ליהושע

כשיהודי מגיע לארץ ישראל ועוסק בבנייה המעשי, ישנה סכנה שהצרכים המעשיים הרבים לא יותירו מקום זמן לבנין הרוחני. כך ארע עם פטירתו של יהושע בן נון. חז"ל¹¹ מתארים כיצד מתוך חיבת ההתנחלות נכשלו ישראל ולא הספידו את יהושע כראוי, וזו לשונם:

"ויקברו אותו בגבול נחלתו מצפון להר געש, אמר רבי ברכיה: חזרונו על כל המקרא, ולא מצינו מקום ששמו געש. ומהו הר געש? על ידי שנתגעשו ישראל מעשות גמילות חסד ליהושע. באותה שעה נחלקה ארץ ישראל, והיתה חלוקה חביבה עליהם יותר מדי. והיו ישראל עוסקים במלאכתן: זה עוסק בשדהו, וזה עוסק בכרמו, זה עוסק בזיתיו... נתגעשו מעשות גמילות חסד ליהושע, וביקש הקב"ה להרעיש את העולם כולו על יושביו, כמה דאת אמרת: 'ותגעשו ותרעש הארץ' (תהלים יח, ח)".

זה התעסק בחרישה וזה התעסק בקצירה ושלוש עליך נפשי, כל אחד נכנס לנחלה שלו והתנתק מהמימד הרוחני. נראה

פרטית כהוקרה על עמידתו בניסיון ואי הליכתו אחר חבריו המרגלים, כך יהושע היה זכאי בנחלה פרטית מאותה סיבה. וכך הדגישו בני יהודה כאשר באו לבקש את חברו "אֲתָה יָדַעְתָּ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר דָּבַר ה' אֶל מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹקִים עַל אֲדוֹתַי וְעַל אֲדוֹתֶיךָ בְּקֹדֶשׁ בְּרִנֵּעַ"⁶. אך יהושע, בהיותו מנהיג ישראל, נהג באצילות נפש ושאל חלקו רק בתום החלוקה לנחלות. וכך כתב ה"ילקוט מעם לועז"⁷:

"לאחר שגמרו לחלק את הארץ לגבולותיה נתנו נחלה ליהושע בן נון, שכן בשעה שהפילו הגורלות לא הכניסו את יהושע וכלב בכלל הגורל, כיון שלקחו חלקם בלי גורל, כמו שנאמר בתורה 'אך בגורל תחלק את הארץ'. ואמרו חז"ל שהתיבה 'אך' באה למעט את יהושע וכלב שנטלו בלי גורל. שהקב"ה אמר למשה בסיני בתורה שבעל פה שזה שנאמר 'אך בגורל תחלק את הארץ' בא למעט את יהושע וכלב שלא יחלקו בגורל אלא יטלו בכל מקום שירצו. ויהושע ביקש בחלקו את תמנת סרח...

וזהו שנאמר: 'על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל', שאמר הקב"ה למשה, אך, בא למעט את יהושע וכלב. ואנו רואים ענוותנותו של יהושע, אף על פי שניתנה לו רשות ליקח מה שרצה, לא הושיט ידו ליקח עד שנתנו לו אף על פי שהיה המנהיג והראש של כל ישראל".

'תמנת סרח' או 'תמנת חרס'

הגמרא בבבא בתרא⁸ מלמדת אותנו אודות 'תמנת חרס' שנבחרה על ידי יהושע לנחלה, וזו לשון הגמרא:

"תנא: 'אך בגורל' - יצאו יהושע וכלב. למאי? אילימא דלא שקול כלל, השתא דלאו ידיהו שקול, ידיהו מיבעיא? אלא, שלא נטלו בגורל אלא על פי ה'. יהושע, דכתיב: 'על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת סרח בהר אפרים'.

כתיב: 'סרח', וכתיב: 'חרס'! אמר רבי אלעזר: בתחילה פירותיה כחרס, ולבסוף פירותיה מסריחין; ואיכא דאמרי: בתחילה מסריחין, ולבסוף כחרס".

בפרקנו נאמר שיהושע קיבל לנחלתו את 'תמנת סרח', ואילו בספר שופטים נאמר שנקבר בתחום נחלתו ב'תמנת חרס' – מדוע נקרא שם אותו המקום בספר יהושע כך ובספר שופטים בחילוף אותיות?

על שאלה זו משיבה הגמרא שתי תשובות:

א. קודם שקיבלה יהושע, היו פירותיה רעים ויבשים כחרס, ונקראה 'תמנת חרס', ולאחר שקיבלה יהושע, גרמה זכותו והיו פירותיה שמנים וטובים, עד שמרוב שמנם היו מתקלקלים אם היו משאירים אותם זמן רב, ולכן נקראה 'תמנת סרח'.

ב. קודם שקיבלה יהושע, היו פירותיה מסריחים מרוב שמנם, ולא היו משתמרים, ולכן נקראה 'תמנת סרח', ולאחר שקיבלה יהושע, גרמה זכותו ונעשו פירותיה כ'חרס', שלא היו שמנים מדי, והיו טובים להשתמר זמן רב, ונקראה 'תמנת חרס'.

כך או כך, יהושע לא מחפש שכונת יוקרה לגור בה, אלא מקום שפירותיו רעים ונדרש טיפול מסור על מנת שיצאו בו פירות יפים. קשה להבין מה ראה יהושע לבחור דווקא במקום זה.

⁶ יהושע יד, ו.

⁷ ילקוט מעם לועז יהושע יט, מט-נ.

⁸ בבא בתרא קכב ע"א-ע"ב.

⁹ במדבר יג, כז.

¹⁰ ראה אלישך, רש"ר הירש ומלבי"ם שם.

¹¹ רות רבה פתיחתא ב. וראה גם קהלת רבה פרשה ז וגמרא בשבת קה"ב.

הגנב הראשון בחברון, אמר: ברוך ה', עד עתה היינו יישוב וכעת קיבל היישוב מעמד של עיר. אם פרץ גנב לבית יהודי בחברון, סימן שלישוב היהודי יש מעמד מכובד.

בסיום הכיבוש והחלוקה מתחילים הסידורים החברתיים הראויים למדינה, כאשר הדבר הבסיסי ביותר הוא אבטחת החיים על ידי דאגה ליחסים שבין אדם לחברו.

לשון ייחודית לכל ספרי הנביאים

פרק כ' נפתח במילים: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר". בכל ספר יהושע נאמרה לשון אמירה, 'ויאמר ה' אל יהושע', שהיא לשון רכה, ואילו פרקנו נפתח בלשון דיבור - לשון קשה. וכך אומרים חז"ל במסכת **מכות**¹⁵:

"אמר רבי חמא בר חנינא: מפני מה נאמרה פרשת רוצחים בלשון עזה, דכתיב: 'וידבר ה' אל יהושע לאמר דבר אל בני ישראל לאמר תנו לכם את ערי המקלט אשר דברתי אליכם' וגו'? מפני שהן של תורה".

כלומר, טעם הדבר הוא, שבדיבור זה ציוה ה' את יהושע לקיים מצוה מן התורה של הפרשת ערי מקלט, ודיבור של תורה יש לומר בלשון קשה לפי שהתורה נקראת 'עוז', אבל בשאר אמירות שאמר ה' ליהושע לא מצינו שציוה אותו לקיים מצוה מן התורה, ועל כן נאמרו בלשון אמירה.

לשון זו ייחודית לא רק לספר יהושע אלא לכל ספרי הנביאים, וכך כתב **המלבי"ם**¹⁶:

"וידבר ה' - לא נמצא בדברי הנביאים שאחר משה רבנו ע"ה לשון 'וידבר ה' אל נביא פלוני לאמר', חוץ מפה, ובארזו חז"ל (מכות יא ע"א) 'מפני שהן של תורה'. רוצה לומר, כי דיבור ואמירה הבאים אצל הנבואה היינו תורה שבכתב ושבעל פה, ולא ניתנה תורה לנביא אחרי משה, לכד פה באו הלכות שאינם מבוארים בתורה, כמו 'ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו' (פסוק ד), ולא שהשוו דבריהם לדבריו, למדו מזה (שם י ע"ב) שעיר שכולה רוצחים אינה קולטת וכדומה".

גדולתו ואצילות נפשו של יהושע

מלבד ההבחנה הנזכרת בין 'דיבור' ל'אמירה', ניתן לומר שדיבור מתייחס לשיח בין שניים, בבחינת: "אֶזְבְּרוּ יְרָאִי ה' אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ"¹⁷, ואילו אמירה היא היגד שנזרק לחלל האויר מבלי שיש כוונה לשמוע את תגובת הצד השני.

בסיום פרשת ההנחלה והחלוקה אנו פוגשים בין השיטין את גדולתו ואצילות נפשו של יהושע, שהגיע לדרגות עליונות של קרבת ה', אהבת עם ישראל ואהבת ארץ ישראל, והתקיים בו "כְּאִשֶּׁר הָיִיתִי עִם מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ"¹⁸. משה רבנו הוציא את בני ישראל מארץ מצרים ויהושע הכניסם לארץ ישראל. יהושע שהמתין למשה רבו בתחתית ההר וזכה לראות את הלוחות הראשונים בשלמותם קודם שבירתם, הוא זה שזוכה להביא את עם ישראל לקיום התורה בשלמותה בארץ הקודש.

שהמדרש מדבר על בעיה שאיננה קשורה בצורה נקודתית רק לתוכן דברי ההספד שנאמרו בשעת הלווייתו של יהושע, אלא על המציאות הרוחנית הכללית - במקום לחלוק כבוד אחרון ליהושע רבם ומנהיגם ולספור לו כראוי לגדולתו, כשהגיעה שעת הלויה, היו כאלה שנשארו בשדות מתוך תחושת חלוציות, הם עסקו בחרישה וזריעה, בייבוש ביצות, וסברו שזה מה שחשוב כעת לעשות.

בארץ ישראל כוחות החיים מתאחדים ומתאזנים - בארץ ישראל מתגלה אחדות החומר והרוח, הקודש והחול, ופעילות חומרית כחקלאות ובנין מקבלת משמעות רוחנית¹². גם זאת מבקש יהושע ללמד את העם כאשר מבקש לנחלה את 'תמנת סרח' שפירותיה דורשים טיפול מתאים כדי שתתגלה ברכתם. יהושע הוא דוגמא ומופת למי שנתקיים בו גם "כפינו ברגבי אדמתה" וגם "ראשינו בעמקי תורתה".

העולם ניזון בזכות יהושע בן נון

הגמרא אומרת על רבי חנינא בן דוסא: "בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת: כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני דיו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת"¹³. אם העולם כולו ניזון על ידי רבי חנינא, היינו מצפים שיהיו לו רווחים יפים, והנה מתברר שרווחיו מסתכמים בקב חרובים לשבוע. משל למה הדבר דומה? לאדם שרוצה להעביר מים ממקום למקום. אם הוא ישתמש בצינור של חרס, אחוז נכבד מן המים ייספג בצינור וכמות נכבדה של מים תלך לאבדון, ואם הוא חכם, עליו להשתמש בצינור גומי שאיננו סופג.

כשהקב"ה רוצה לזון את העולם, הוא משתמש ברבי חנינא בן דוסא, כי רבי חנינא בן דוסא הוא בבחינת צינור שסופג לעצמו את המינימום שבמינימום.

דברים דומים ניתן לומר על יהושע, שכן העולם כולו ניזון בזכותו - ארץ ישראל נכבשה תחת הנהגתו והארץ נתחלקה לשבטים על פי גורלו, ואף על פי כן לא ביקש בתמורה עושר ויקר, אלא את תמנת סרח.

האהבה לארץ ישראל צריכה להיות שורשית ובלתי תלויה. אנו אוהבים את ארץ ישראל גם בזמן שאיננה נותנת פירותיה בעין יפה, ומתוך כך היא מסבירה לנו פנים ומחזירה לנו אהבה.

מצוות הפרשת ערי מקלט

לאחר סיכום פרשת ההנחלה והחלוקה, באים פרקים כ' ו-כ"א העוסקים במצוות הפרשת ערי מקלט ובמצוות מתן ערים ללוויים, כאשר ערי המקלט נמנות אף הן בערי הלוויים וערי הלוויים אף הן קולטות את הרוצחים בשגגה. מצוות אלו זמנן לאחר כיבוש הארץ וחלוקתה לשבטי ישראל, שנאמר: "כִּי יִכְרִית ה' אֶלְקֵיךָ אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר ה' אֶלְקֵיךָ נָתַן לְךָ אֶת אֲרָצָם וִירְשָׁתָם וַיִּשְׁבְּתָ בְעָרֵיהֶם וּבְבִתְיֵיהֶם: שְׁלוֹשׁ עָרִים תִּבְדֹּל..."¹⁴.

מספרים על הרב משה לוינגר זצ"ל, אבי היישוב היהודי בחברון ואחד מאבות ההתיישבות היהודית ביש"ע בכלל, שכשתפסו את

¹⁵ מכות י ע"ב-יא ע"א.

¹⁶ מלבי"ם יהושע כ, א.

¹⁷ מלאכי ג, טז.

¹⁸ יהושע א, ה.

¹² ראה חתם סופר סוכה לו ע"א ד"ה הדומה לכושי, שבחוץ לארץ ככל שמרבה העולם יישוב - מוסיפה עבודת ה' חורבן, אך בארץ ישראל עבודת הקרקע גופה נחשבת כהנחת תפילין.

¹³ תענית כד ע"ב.

¹⁴ דברים יט, א-ב.